

Harun Tolasa'nın Osmanlı Edebiyatı Araştırmalarına Yaptığı Katkılar Üzerine*

An Assessment of Harun Tolasa's Contributions to Research on Ottoman Literature

Furkan ÖZTÜRK**

Özet: Bu makale, Harun Tolasa'nın genel çalışma alanları, özellikle üzerinde ısrarla durduğu konular hakkındadır. Divan tahlili, on altıncı yüzyıl tezkire dili ve üslubu, divan önsözleri ve otobiyografik metinler Tolasa'nın temel araştırma alanlarıdır. Vukufiyeti, titizliği ve model alınan eserleriyle Tolasa, Osmanlı edebiyatı çalışmalarında çok önemli bir bilim adamıdır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Edebiyatı, eleştiri, tezkire, divan tahlili, önsöz, otobiyografi

Abstract: This article focuses upon the works of Harun Tolasa (1938-83), especially those topics that he pursued with persistence. Harun Tolasa's primary areas of research were divan analysis, sixteenth century tezkire language and diction, divan preambles and autobiographic documentation. In respect to knowledge, fastidiousness, and model research, Tolasa was a very important scholar of Ottoman literature.

Keywords: Ottoman Literature, tezkire, divan analysis, preamble, autobiography

Osmanlı edebiyatı araştırmalarına büyük katkılar yapmış ve erken yaşlarda aramızdan ayrılmış iki büyük bilim adamından biri Mehmet Çavuşoğlu (1936-1987), bir diğeri de Harun Tolasa (1938-1983)'dir. Bu bilim adamlarının akademik yaşamları ve yaptığı çalışmalara bakılırsa iki önemli ortak özellik hemen göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, aynı hocadan yani Ali Nihat Tarlan (1898-1978)'dan doktora yapmış olmaları, diğeri ise doktora tezlerinin divan tahlili çalışması olmasıdır. Mehmet Çavuşoğlu Necatî Bey Divanı'nın, Harun Tolasa ise Ahmet Paşa Divanı'nın tahlilini yapmışlardır. Çavuşoğlu sonraki çalışmalarında daha çok eleştirel metin neşirleri üzerine yoğunlaşırken, Harun Tolasa on altıncı yüzyıl tezkirelerindeki dil, üslup ve edebiyat araştırması konuları üzerinde çalışmalar yürütmüştür.

Harun Tolasa'nın ilk önemli akademik çalışması olan "*Ahmet Paşa Divanı'nın Tahlili ve Semantik İndeksi*" adlı doktora tezi 1973 yılında *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası* adıyla yayımlanmıştır. Tolasa'nın bu kitabı o yıllar için özellikle adıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu çalışma, içerik ve yöntem bakımından divan tahlili çalışmalarının modeli kabul edilen Tarlan'ın *Şeyhî Divanı'nı Tedkîk* adlı kitabından sonra yayımlanmış ilk eserlerden biridir. Mehmet Çavuşoğlu'nun *Necatî Bey Divanı'nın Tahlili* ve sonraki yıllarda Amil Çelebioğlu (1934-1990)'nun doktora öğrencilerinden Cemal Kurnaz'ın *Hayalî Bey Divanı (Tahlili)* ve Nejat Sefercioğlu'nun *Nevî Divanı'nın Tahlili* bu tür çalışmaların öncüleri olmaları yönüyle büyük

* Bu yazı, 16-18 Ekim 2009 tarihlerinde Mardin'de düzenlenen "V. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda (Prof. Dr. Harun Tolasa Hatırasına)" sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, furkanozturk@akdeniz.edu.tr

önem taşımaktadır. Son on yılda divan tahlili çalışmalarının Osmanlı Edebiyatı araştırmalarındaki yerleri ve işlevlerini değerlendiren üç bilimsel yazı yayımlanmıştır. Bu yazılardan ilki, Yekta Saraç'ın önce "tahlil" terimini irdeleyerek, bu çerçevede divan tahlili incelemelerinin "ne olduğu" ve "ne olması gerektiği" ile ilgili düşünce ve önerilerini tartıştığı yazısıdır (Saraç, 1999, 209-219). Sözü edilen makalede Saraç, Tarlan'ın *Şeyhi Divanı'nı Tedkik*'i ile sonra bu eseri model alarak yapılan divan tahlili çalışmalarını, Tarlan'ın eserini önceleyerek birbirinden ayırır. Yazıda Tarlan sonrası en çok Çavuşoğlu'nun divan tahlili modelinin takip edildiğini, söylediklerinin yapılan çalışmaların değerini ve Osmanlı Edebiyatı incelemelerine katkılarını inkâr olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, bunun bir durum tespiti olarak kabul edilmesinin daha yerinde olacağını belirttiikten sonra şunları söyler:

Burada söylemek istediğimiz husus bu ikinci grup çalışmaların divanı incelenen şahsın edebi şahsiyetinin edebiyat tarih(ler)imizde yer buluşlarına katkıda bulunmaktan ziyade Divan edebiyatı metinlerinin anlaşılmasına katkıları olduğudur. Hatta bu eserlerin kurgu ve metotlarının bir senteze gidilmesine müsait olmadığını da söyleyebiliriz (Saraç, 1999, 215).

Sözü edilen yazıda, Harun Tolasa'nın *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası* adlı çalışmasına da değinilerek bunun Çavuşoğlu'nun eserinin çerçevesinde kaldığı ve aynı yöntemi benimsediği vurgulanır. Bu konuda ikinci yazıyı, Türkiye'de Eski Türk Edebiyatı kürsülerinde yapılan divan tahlili çalışmalarının bibliyografik ve istatistiksel verilerinden yola çıkarak "resmini çekmeye çalışan" İsmail Güleç kaleme alır (Güleç, 2007, 1-27). Yazar, adı geçen makalesinde Ömer Ferid Kam'ın (1864-1944) *Âsâr-ı Edebiye Tedkîkâtı* ile ilk müstakil divan tahlili çalışması olan Tarlan'ın *Şeyhî Divânı'nı Tetkik*'inden başlayarak bu zamana kadar yapılan divan tahlili çalışmalarını incelemiştir. Bunlardaki yöntemleri örnekendirerek karşılaştıran Güleç, özellikle Cemal Kurnaz'ın *Hayalî Bey Divanı (Tahlil)*'inin diğer tahlillere göre daha ayrıntılı ve sistematik olduğunu, ayrıca bu çalışmanın Ahmet Paşa, Necatî, Hayalî Bey ve Nevî divanları üzerine yapılmış divan tahlillerindeki teşbih ve mecazları istatistiksel bilgilerle karşılaştırma imkânı sağlayarak benzerlerinden ayrıldığını belirtmiştir. İsmail Güleç yaptığı değerlendirmede, otuz dokuz tezde bir divanın tamamı üzerinde çalışıldığını, divanların farklı yönleri üzerine yapılan çalışmaların ise yüz elli civarında olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca yazıda, divan tahlili çalışmalarının bibliyografyaları, bunların yürütüldüğü üniversiteler, çalışmaları yürüten danışman hocalar üzerinde durularak bir takım sonuçlara gidilmiş ve şunlar söylenmiştir:

Doktora tezleri divan tahlilinin ilk örneklerinden olan Mehmet Çavuşoğlu ve Cemal Kurnaz'ın öğrencilerine bu konuda çalışma yaptırmamaları bize oldukça manidar gelmektedir. Aynı şekilde Ankara Üniversitesi hocalarından Hasibe Mazioğlu, Meserret Diriöz, Cem Dilçin, İsmail Ünver'in de bu konuda çalışma yaptırmamaları dikkatimizi çekmektedir. Bunların yanında Hüseyin Ayan, Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Coşkun Ak, Günay Kut, Abdülkadir Karahan, Tunca Kortantamer ve Namık Açıkgöz gibi sahanın önemli hocalarının bu konuyla ilgilenmemelerinin nedeni ayrı bir çalışma konusu olacak kadar ilginç gözükmektedir (Güleç, 2007, 1-27).

İ. Güleç, Harun Tolasa'nın *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*'nı ise yalnızca bu eserin ilk divan tahlillerinden biri olması yönüyle değerlendirir. Divan tahlilleri konusunda bir diğer makaleyi Üzeyir Aslan yazar (Aslan, 2007, 77-94). Adı geçen yazısında Aslan, tahlil kavramını ve ilk tahlil örneklerini inceleyerek şimdiye kadar yapılan bu tür çalışmaların bibliyografyasını verir. Ü. Aslan, bu konuyla ilgili diğer yazılardan farklı olarak Çavuşoğlu ve Tolasa'nın tahlil çalışmalarındaki sistematik indekslere değinerek bunların önemi üzerinde durur (Aslan, 2007, 82). Divan tahlilleriyle ilgili sözü edilen üç yazıda da Harun Tolasa'nın *Ahmet Paşa'nın Şiir*

Dünyası adlı eserinin Tarlan'dan sonra yapılan ilk tahlil çalışmalarından biri olması yönüyle değerlendirildiği görülür.

Harun Tolasa'nın Osmanlı Edebiyatı araştırmalarına asıl özgün katkısı, on altıncı yüzyılın en önemli üç şairler tezkiresini “*tezkirecilerin kendilerine özgü dikkat ve ifade özellikleri*”ni gözetererek bilimsel bir anlayışla ele alıp incelediği *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I* adlı kitabıdır (Araştırmacının benzeri yazıları için bkz. Tolasa, 1980, 199-230; 1982, 15-46). H. Tolasa'nın 1970 yılında ihtisas için gittiği Amerika'da edindiği bilgi ve deneyimleri de değerlendirdiği bu özgün doçentlik takdim tezi, 1983 yılında kitap olarak basılmıştır. H. Tolasa sözü edilen kitabın önsözünde bu çalışmadaki amaçlarını şöyle sıralar:

- 1) Bir tezkirenin gerçek mahiyeti ve muhtevası
- 2) Tezkire yazarının (ve dolayısıyla çağının) edebî anlayış ve değer sistemi
- 3) Tezkirecinin edebî araştırma-eleştiri metod ve üslûbu
- 4) Çağın edebiyat dünyası (Tolasa, 2002, XI)

Her çağın edebî bir eleştirisi olduğu ve “*kendilerini doğrudan birer edebî eleştiri eseri olarak görmemek bile*” tezkirelerin “*bu devrin edebî eleştirisini en çok temsil eden eserler*” olduğu düşüncesinden hareket eden Tolasa, çalışmasını iki genel başlık üzerine kurar: I. Biyografik Bilgi ve Değerlendirmeler; II. Edebî Kişilikle İlgili Bilgi ve Değerlendirmeler. Edebî kişilikle ilgili değerlendirmeleri Tolasa, üç ana etken üzerine oturtur. Bunlar; yaratılış, şairin edebî kültürü ve çevre (okuyucu çevresi)'dir. İkinci bölüm yani tezkirecilerin şairlerin edebî kişiliğiyle ilgili bilgi ve değerlendirmeleri yaparken kullandıkları edebî eleştiri terimleri, Tolasa'nın özellikle dikkat çekmek istediği ve yoğunlaştığı bir bölümdür (Harun Tolasa'ya göre bu terimler, tezkireciler ve şairler tarafından gelişigüzel bir biçimde değil bilinçli ve tutarlı bir biçimde kullanılmaktadır. Bu konuya dikkat çeken başka incelemeler için bkz. Açıkgöz 2000, 149-160; Çapan, 2002, 11-48; Kılıç, 2003, 110-115; Dilçin, 2009, 123).

Kitabın ikinci bölümü, ilkin “*yaratılış bakımından şair*”i ele alan değerlendirmeleri içerir. Şairin yaratış özellikleri *tab*, *selîka*, *kabiliyet* terimleriyle; şairin doğal sanat kudreti ise *hoş*, *hûb*, *bed*; *latîf* (*lutf*, *letafet*); *selîm*, *nazik*, *zarîf*; *şûh*, *çalak*; *pâk*, *küşâde*; *pâk*, *nazîf*; *bülend*, *âlî*; *halavet*, *vekkâd*, *has*, *sâde*; *derrâk*, *cevherdâr*, *pür-güher* gibi niteleyici terimlerle değerlendirilir. Bu değerlendirmelerde Tolasa, şu açıklamayı yapma gereği duyar:

Aşağıda tek tek gözden geçireceğimiz bütün bu tavsif ve takdirler, gerçi bir şairin doğal sanat gücü üzerine, sanata dayalı, somut, ayrıntılara inen, özel durumları yakalayan ve bunu belgeleyen bir eleştiri olmaktan çoğunlukla uzak kalırlar, ama bir yandan şairin bu yönü üzerine genel bir fikir vermekten, diğer yandan da, sanatta doğal güç üzerine çağının düşünce, anlayış ve hassasiyetini yansıtmaktan geri kalmazlar (Tolasa, 2002, 202).

Bunun yanında, şairin yaratılış hali ve özelliklerini imleyen *icad*, *ibda*, *ihтира* terimlerinin tezkire dilinde “*şairliğin can damarı*”nı oluşturmaları, “*yaratma, yeni şeyler ortaya koyabilme, sanat eserine kişiliğinin damgasını vurabilme*” anlamında taşıdıkları önem büyüktür. Yine aynı paralelde şairin sanat kişiliği için önemli bir değer olan *tasarruf*, bir orjinallik göstergesi, alışılmışın dışına çıkıp ezber bozmayı nitelemekte; *bedîhe-gû*, *fevrîlik* terimleri ise düşünmeksizin anında söyleyebilme becerisini, bir takdiri nitelemektedir. Öte yandan tezkire dilinde verimlilik, bolluk ve gürlük gibi anlam alanlarını ifade eden *cevdet-i tab*' terimiyle birlikte yine aynı yolda söylenen *hiddet*, *sûrat*, *tizlik* terimleriyle de anında ve çabuk yazma becerisine gönderme yapılır. Yine bu çerçevede şairin sanatındaki incelik ve özeni anlatan *dikkat*, *müdekkik*; şairin “*değerliyi değersizden ayırt edebilme gücü*”nü vurgulayan *nekkâd*, *güher-senc*,

vezn-i tab', *sühân-ârâ* terimleri de tezkirecilerin çok önemsedikleri şairin sanat gücünü ifade eden şiir eleştiri terimlerindedir. Bütün bunları adı geçen eserinde, titiz ve toplu bir biçimde ortaya koyan ilk araştırmacı Harun Tolasa olmuştur.

Öte yandan kitabın sözü edilegelen ikinci bölümünde “*eserin yapısına ait unsurlar*” bölümündeki *sanat, hayal, mana ve fikr, elfâz ve edâ* terimleri de büyük önem taşımaktadır. H. Tolasa, bunların tezkire dilindeki karşılıklarını somutlaştırmak için Âşık Çelebi'nin Bakî değerlendirmesini örnek olarak verir: “*Şiiri muhkem ve üstüvâr, hemvâr u pürkâr, rengîn, çâşnîdâr, elfâzı selîs, ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve mefhûmî sûznâk...*” (Tolasa, 2002, 357). Araştırmacı, eserin yapısına ait bu eleştiri terimlerinin “*bugünkünden az çok farklı, çağının edebi-estetik bilgi, kültür, düşünce ve anlayışlarından kaynaklanan kendine özgü bir anlam taşıdıkları*” nı kesin bir dille vurgular. Terimlerden, kavramlardan, deyim veya tabirlerden oluşan bu “*tezkire dili*”, Tolasa'nın sözü edilen çalışmasıyla bilimsel bir kimliğe kavuşmuştur. Bu eser üzerine tanıtma yazan Tunca Kortantamer, bu incelemeyi hem yeni bakış açıları getirmesi hem de tezkirelerle ilgili ayrıntılı incelemeye gitmeyen basmakalıp yermelerin gözden geçirilip düzeltilmesi bağlamında önemli bir görevi yerine getirmesi yönleriyle değerlendirir. Tolasa'nın eserin tezkireci tarafından edebi bir eser olarak değerlendirilmesi ile ilgili çalışması (ikinci cild olarak planlanan) hakkında şunları söyler:

...H. Tolasa'nın kendisinin de çok önemsedığı ve incelemenin ikinci cildi olarak hazırlamakta olduğu doğrudan eserin tezkireci tarafından bir edebiyat eseri olarak değerlendirmesine, yani edebiyat eleştirisine yönelik çalışmanın tamamlanmamış olması araştırma dünyası için üzücüdür. Merhumun tarama işlerini bitirdiğini, fişlerini düzenlediğini, konuyla ilgili hazırlıklarının tamam olduğunu kendisinden sık sık duymuş olduğumuz ve bu konuda zaman zaman kendisiyle konuşmuş bulunduğumuz için söz konusu malzemedan yararlanılması gerektiğini de hatırlatmak isteriz (Kortantamer, 1983, 206).

Yine aynı çerçevede Cem Dilçin, gazellerin niteliklerini belirtmek için tezkireciler tarafından kullanılan sıfatların şairlerin sanatlarına ışık tuttuğu gibi üsluplarına ilişkin de bazı ipuçları verdiğini belirterek Harun Tolasa'nın sözü edilen kitabında geçen sıfatları yazısında listeledikten sonra şunları söyler:

Tezkirecilerin divan şairleri için kullandıkları bu türlü bazı sıfatlardan neyi kastettikleri, ne o şairler üzerine çalışanlar ne de Tanzimat sonrası edebiyat tarihi yazarlarınca ayrıntılı, yeterli ve gerektiği biçimde incelenmiş de değildir. Söz konusu yazarlar tarafından ayrıca, tezkirecilerin koydukları ölçütler doğrultusunda divanlardan yaptıkları seçme beyitler üzerinde de bu yönde karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. Oysa tezkirecilerin kendi çağlarında, yaşadıkları toplumsal ortam içerisinde, tarihselleşmeden ve güncel niteliğini yitirmeden divanlardan seçtikleri o örneklerin, günümüzün edebiyat anlayışına göre seçilmiş örneklerden çok daha nesnel olarak döneminin “yazınsal değerler”ini yansıttığı konusunda hiç kuşku yoktur. Durum böyle olmakla birlikte, tezkirecilerin bu yolda yaptıkları seçkiler ne yazık ki bu alanda çalışanlar tarafından son dönemlere kadar pek fazla dikkate alınmamış, buna ek olarak günümüzün edebiyat anlayışıyla geriye doğru bakılarak divan şiiri ve şairleri değerlendirilmiş, bunun sonucunda da gerçeğe aykırı ya da yanlış birtakım yargılara varılmıştır (Dilçin, 2007, 123).

Bütün bu bakış açılarından anlaşıldığı üzere Harun Tolasa'nın "*Sehi, Latifi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I*" adlı kitabı, özellikle tezkirelerdeki şair ve şiir için kullanılan terimlerin belli bir sınıflandırma ile derli toplu verilmesi bakımından zamanı için önemli bir araştırma alanı açmış, böylelikle özgün bir çalışma olarak model alınagelmıştır. Sözü edilen bu kitabı örnek alan ilk çalışmayı, on sekizinci yüzyıl tezkireleri üzerine Pervin Çapan yapmıştır (Çapan, 1993). P. Çapan, ayrıca diğer yazılarında Safayî tezkiresi ve Zatî divanı örneğinde eleştiri terimleri ve bir üslup ögesi olarak örnek verme işlemini önceleyerek bunların "*tezkire dili*"ne katkılarını ele alan yeni bakış açıları sunmuştur (Çapan, 2002, 11-48; 2009, 99-101). Yazar, "*Bir Üslup Unsuru Olarak Safayî Tezkiresinde Örnek Verme İşlemi*" adlı makalesini, Tolasa'nın "*Şair Tezkirelerinde Örnek Verme İşlemi*" adlı makalesindeki yöntem çerçevesinde incelemiş ve değerlendirmiştir. Yine bu konuda bir diğer önemli çalışmayı Filiz Kılıç, on yedinci yüzyıl tezkirelerini inceleyerek gerçekleştirmiştir. F. Kılıç, kitabının önsözünde bu konuyu şöyle değerlendirmektedir:

Çalışmanın sistematığı, merhum Harun Tolasa'nın "Sehi, Latifi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I" adlı eseri ile Pervin Çapan'ın hazırladığı "18. yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi" adlı doktora tezindeki metottan faydalanılarak oluşturulmuştur. 17. yüzyıl tezkireleri hacim ve muhteva açısından 16. yüzyıl ve 18. yüzyıl tezkirelerinden farklılık gösterdiği ve onlara göre muhtasar olduğu için bizim planımız bu çalışmaların planıyla tam olarak örtüşmemektedir. Örneklenen metinler aracılığıyla yapılan takdim ve tavsiflerde, söz konusu eserlerle birleşen yorum ve değerlendirmeler yeri geldikçe belirtilmiş, zaman zaman tablolarla da mukayese yoluna gidilmiştir (Kılıç, 1998, X).

Harun Tolasa'nın açtığı bu alanda, bir diğer önemli çalışmayı "*Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit [Şairin Şaire Bakışı]*" adlı kitapla Menderes Coşkun yapmıştır (Coşkun, 2007). Araştırmacı, tezkireler yerine mesnevi ve divanlarda Osmanlı şairlerinin birbirleri ile ilgili övgü, eleştiri ve değerlendirmelerini ele aldığı önemli çalışmasında, şiir ve şair ile ilgili eleştiri örneklerinin yanında şairlerin birbirleri hakkındaki manzum değerlendirmelerine de yer vermiştir (Yazarın adı geçen kitabındaki bazı yazılar, daha önce aşağıdaki dergilerde yayımlanmıştır. Bkz. Coşkun, 2003, 313-368; 2005a, 87-128; 2005b, 163-174). Yine bu bağlamda önemli çalışmalardan biri de Yusuf Çetindağ'ın "*Şiir ve Tenkit [Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde]*" adlı kitabıdır. Yazar, sözü edilen çalışmasında, genel anlamda tezkireleri, tezkirecilerin şair değerlendirme yöntemlerini, biyografik bilgi geleneğini bütün yönleriyle irdelemiştir. Hiç şüphesiz bütün bunlar içinde çalışmanın en can alıcı yönü, yazarın Arap, Fars ve Türk tezkirecilerinin tercih ettiği eleştiri terimlerini, büyük bir titizlikle karşılaştırmalı olarak incelemesidir. Ayrıca Çetindağ, sözü edilen eleştiri terimlerinin tezkirelerde yer alış sıklığını da tablolar halinde göstererek çok önemli katkılar sunmuştur (Çetindağ, 2010, 323-331). Tolasa'nın Osmanlı şiiri alanında önemli bir çalışma sahası oluşturup model alınan bu kitabı, görüldüğü üzere farklı ve özgün çalışmaların ortaya konmasında yol açıcı bir eser olmuştur. Harun Tolasa'nın Osmanlı edebiyatına özellikle tezkire çalışmalarındaki yeni bakış açıları getiren eserleri, Haluk İpekten (1926-1992) ve Mustafa İsen gibi bu alandaki öncü isimlerin çalışmaları ile birlikte ele alındığında bütünleyici bir işlevi yerine getirmiştir. Yine bu araştırmaların sonra gelen akademisyenler tarafından sürdürülmesi de büyük bir çalışma alanının ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Harun Tolasa'nın bu alana önemli katkılarından biri de ilk olarak Osmanlı Edebiyatı'ndaki divan önsözlerini (dibace) inceleme konusu olarak ele almasıdır. "*Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dibace)leri; Lami'î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü*" adlı

makalesinde, divan önsözlerinin önemi hakkında şunları söyler:

Klasik Edebiyatımızın el değmemiş veya gerektiği gibi araştırılmamış konularından birisi de, bu edebiyatın dayandığı düşünceleri, anlayışları, ilke ve kuralları ortaya koyan, yani onun kuramsal yapısını içeren kitaplar, risaleler veya önsöz (dibace) vb. yazılar olmaktadır. O döneme ait bazı şairlerimizin divanlarının başlarında görülen önsöz (dibaceler) de bu tür eser ya da yazılardan okuyup bildiğimiz kadarınca, şimdiye değin müstakil bir araştırmaya konu olmamıştır (Tolasa, 1999, 229).

Kırka yakın önsöz metnini tespit eden Tolasa, bu yazısında sadece Lamiî Divanı'nın önsözünü ele almış ve gereklikçe diğer önsöz metinlerinden yararlanma yoluna gitmiştir. Ve yazısında, bunları metin olarak yayımlama düşüncesinin de olduğunu belirtmiştir. Ancak Tolasa'nın sözünü ettiği divan dibacelerinin yayıma hazırlanması, bu makalenin yazım tarihinden on bir yıl sonra Tahir Üzgör tarafından gerçekleştirilecektir (Üzgör, 1990).

Harun Tolasa'nın akademik çalışmaları içinde sözü edilmesi gereken bir diğer verimi, otobiyografik bir metin olan *Kendi Kalemiyle Temeşvarlı Osman Ağa [Bir Osmanlı Türk Sipahisi ve Esirlik Hayatı]* adlı eserdir. On yedinci yüzyılın ikinci, on sekizinci yüzyılın ilk yarılarında yaşamış Temeşvarlı bir Rumeli Türk'ünün sınır boyu süvarisi olarak görev yaparken 1687'de Lipova kalesinde Avusturyalılara esir düşmesi ve on iki yıllık esirlik hayatının anlatıldığı bu çalışmayı Tolasa, 1963 yılında Prof. Fahir İz'in danışmanlığında fakülte bitirme tezi olarak hazırlamıştır. Bu eser, aynı zamanda Dr. Richard F. Kreutel ve Otto Spies tarafından da Almancaya çevrilerek yayımlanır. Daha sonra, 1961 ve 1962 yıllarında M. Şevki Yazman tarafından Türkçe'ye çevrilir. 1971'de ise Esat Mermi tarafından Milliyet yayınlarından çıkar. H. Tolasa, önsözde eser üzerinde bu kadar yayın olduğu halde niçin bu konunun tekrar ele alındığını şöyle açıklar:

Bu yayınlardan hiçbiri Osman Ağa'nın eserinin aslı değildir. Aslı olmadığı gibi, onun kendi dönemi Türkçesinden günümüz Türkçesine yapılmış bir aktarması ve sadeleştirilmesi de değildir. İçinde bu konuda herhangi bir açıklama bulunmamakla birlikte, Milliyet yayını, daha önce de söylediğimiz gibi, Almanca tercümenin bütünüyle ve aynen tekrar Türkçeye tercümesinden ibarettir. M. Şevket Yazman'ın yayını ise, yine daha önce işaret ettiğimiz gibi, Almanca tercümenin 1954 yılı yayınına dayanmaktadır. Ancak bu dayanmanın ne ölçüde olduğu kesin söylenemez. Çünkü hikaye çok serbest bir aktarma içerisinde ve dikkati çekecek ölçüde özetlenerek verilir. Her iki yayının da durumu muhakkak ki bizim bu çalışmamızla yapılacak kısa bir karşılaştırmadan sonra daha iyi anlaşılacak ve Osman Ağa'nın hayat hikayesine el atmamızın nedeni böylece kendiliğinden ortaya çıkacaktır (Tolasa, 2004, 10).

H. Tolasa, sözü edilen yayınlarla kendi çalışmasını karşılaştırarak aralarındaki farkları ortaya koyar. Yazar, giriş bölümünde Osmanlı edebiyatında otobiyografi, otobiyografi biyografi ilişkisi, temel otobiyografik metinleri irdeleyerek üzerinde çalıştığı metnin özgünlüğünü okuyucuya aktarmayı hedefler. Kitabın giriş bölümü, Osmanlı edebiyatında otobiyografi ile ilgili önemli referanslardan biridir. Onun sözü edilen giriş bölümü ile birlikte, Cemal Kafadar'ın dört 'deneme'sinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan *Kim Varmış Biz Burada Yoğ İken [Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun]* adlı kitabının ikinci bölümünü oluşturan "Ben ve Başkaları [On Yedinci Yüzyıl İstanbul'unda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağzdan Anlatılar]" adlı yazısı, bu konuda çalışacaklar için çok önemli bir diğer kaynaktır (Kafadar, 2009). C. Kafadar, sözü edilen yazısında Tolasa'nın bu çalışmasından

“modern Türkçe uyarlama” olarak söz açar. Bu metnin, Osmanlı edebiyatında birinci ağızdan anlatıya dayanan eserler içinde önemli bir yer tuttuğunu belirtir.

Bu yazıyla daha çok Tolasa'nın genel çalışma alanları, özellikle üzerinde ısrarla durduğu konular, bunların daha sonraki araştırmacılar tarafından algılanış biçimleri ve eserleri hakkındaki eleştiriler üzerinde yoğunlaşmıştır. Harun Tolasa, derin bilgisi, titizliği ve model alınan eserleriyle Osmanlı edebiyatı çalışmalarında çok önemli bir isim olagelmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, N. (2000). “Klasik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve ‘Âbdâr’ Örneği”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2, 149-160.
- Aslan, Ü. (2007). “Klasik Türk Edebiyatında Tahlil Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10, 77-94.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Coşkun, M. (2003). “Mesnevilerde Klasik Şairlerle İlgili Değerlendirmeler”. *Journal of Turkish Studies [Türklük Bilgisi Araştırmaları] Kaf Dağının Ötesine Varmak, Festschrift in Honor of Günay Kut. 27 (I)*, 313-368.
- Coşkun, M. (2005a). “Divan Şairlerinin Birbirleriyle İlgili Manzum Değerlendirmeleri”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 13, 87-128.
- Coşkun, M. (2005b). “Türk Divan Şairlerinin Birbirlerini Değerlendirme Tarzları”. *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI, 163-174.
- Coşkun, M. (2007). *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit [Şairin Şaire Bakışı]*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çapan, P. (1993). *18. yy. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*. Basılmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Çapan, P. (2002). “Zâtî Divanında Edebî Tenkid ve Değerlendirmeler”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (10. Yıl Özel Sayısı), 8, 11-48.
- Çapan, P. (2009). “Bir Üslup Unsuru Olarak Safayî Tezkiresi'nde Örnek Verme İşlemi”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, Bildiriler [Türk Edebiyatında Üslup Arayışları II]*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Çetindağ, Y. (2010). *Şiir ve Tenkit* [Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde]. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2009). “Divan Şiirine Stilistik Yaklaşım”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, Bildiriler [Türk Edebiyatında Üslup Arayışları II]*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Güleç, İ. (2007). “Türkiye Üniversiteleri Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Divan Tahlili Üzerine Yapılan Çalışmalar”. *Journal of Turkish Studies [Türklük Bilgisi Araştırmaları]*, 31, II, 1-27.
- Kafadar, C. (2009). *Kim Varmış Biz Burada Yoğ İken [Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun]*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kılıç, F. (1998). *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, F. (2003). “Tezkirelerde Şiirin Âhengini Belirten Kelimeler Üzerine”. *Milli Folklor*, 60, 110-115.
- Kortantamer, T. (1983). “Prof. Dr. Harun Tolasa: Sehi, Latifi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I”. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı). II, 205-207.
- Kortantamer, T. (2004). *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*. Haz. Şerife Yağcı, & Fatih Ülken. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saraç, M., & Yekta A. (1999). “Divan Tahlilleri Üzerine”. *İlmî Araştırmalar*. 8, 209-219.
- Tolasa, H. (1980). “Şair Tezkirelerinde Örnek Verme İşlemi”. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, I, 199-230.
- Tolasa, H. (1982). “Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri”. *Ege Üniversitesi*

- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırma Dergisi, 1, 15-46.*
- Tolasa, H. (1999). "Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dibace)leri; Lami'î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü". *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. Haz. Mehmet Kalpaklı. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tolasa, H. (2002). *Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tolasa, H. (2004). *Kendi Kalemile Temeşvarlı Osman Ağa [Bir Osmanlı Türk Sipahisi ve Esirlik Hayatı]*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üzgör, T. (1990). *Türkçe Divan Dibaceleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.